

K otázke skupinového variantu sociometrického testu a jeho štatistického vyhodnotenia

UNIV. PROF. DR. JURAJ ČEČETKA

Výskumný ústav pedagogický, Bratislava

Otázkam tzv. malých skupín začína sa aj u nás venovať čoraz väčšia pozornosť, a to nielen zo strany sociálnej psychológie, sociológie. Ukazuje sa potreba zisťovať takéto zoskupenia v danej populácii aj pomocou špeciálneho testovania.

A. MORENOVA SOCIOMETRIA A OTÁZKA MALÝCH SKUPÍN

Morenova klasická sociometrická metóda má rozhodne veľký význam z hľadiska sociálnej psychológie a v istom zmysle aj z hľadiska sociológie, hoci možno poukázať aj na nejednu slabinu vo výklade jej výsledkov a ich aplikácie.¹⁾ Táto metóda dáva nám cenné poučenia o miere atraktívnosti skúmaných osôb, o ich »dvojicových vzťahoch«, o ich »topografii začlenenia« do istej populácie atď. Vzájomné vzťahy sa môžu skúmať v rozličných modalitách situácií, činností, možno túto metódu kombinovať so scénotestom i rozličnými inými hlbinnopsychologickými výskumnými i terapeutickými metódami, procedúrami.

Neraz sa volí Morenova sociometrická metóda za východisko aj pri stanovení vnútornej štruktúry danej populácie, napr. školskej triedy. Na podklade jej výsledkov sa usilujú vyvodzovať dôsledky nielen pre párové, dvojicové, ale aj pre skutočné skupinové väzby v štruktúre danej populácie.

Treba mi v tejto súvislosti poznamenať, že v kategórii »zoskupenia« zásadne rozlišujem »dvojicu« a »skupinu«. V dvojici nie je vzájomný vzťah ovplyvnený inou osobou zoskupenia, kým v skupine (počínajúc už zoskupením troch osôb, kde každá s každou má vzájomné pozitívne vzťahy) vzťah každej dvojice je ovplyvnený aj vzťahom k ďalším osobám zahrnutým v dotyčnom zoskupení. Prijatie ďalšej osoby do zoskupenia nezávisí len od vzťahu tejto k jednej osobe zoskupenia, ale musí sa brať ohľad aj na ostatné osoby, resp. aspoň na ich »významovú väčšinu«.

Pri skúmaní »skupinovej štruktúry« nejakej populácie už klasická forma morenovskej sociometrie nestačuje. Uvediem tu hlavné výhrady v tomto smere.

Vezmime si za východisko tzv. hviezdicu, akú dostávame, okrem iných zoskupení, v sociogramoch zostrojených podľa výsledkov klasickej mo-

¹⁾ Moreno, Dž. L., *Sociometria. Experimentálny metod i nauka ob obščestve*. Podchod k novej političeskoj orientácii. Moskva, 1961.

renovskej metódy. Napr. osobu A bude si voliť za priateľa osoba B, C, D, E, F. Možno, že osoba A z týchto si zvolí za svojho priateľa osobu D, bude teda medzi osobou A a D obojstranný, tzv. reálny vzťah. K ostatným osobám však osoba A (ku ktorej sa hviezdicovito zbiehajú sympatie osôb B, C, D, E a F) vôbec nemusí pociťovať sympatie, resp. ak každá osoba si mohla voliť len jednu osobu za priateľa, ani by už nemohla prejavíť takéto sympatie, keď ich prejavila už osobe D. Osoby B, C, D, E, F preto, že všetky prejavili sympatie, priateľské vzťahy k osobe A, nemusia všetky medzi sebou mať priateľské vzťahy, ba ich sympatie k osobe A vôbec nemusia vylučovať medzi nimi jestvovanie vzájomných averzií. Nemožno tu teda hovoriť o skutočnej skupine osôb A, B, C, D, E a F, o zoskupení, kde každý s každým má obojstranné pozitívne vzťahy. (Nie je predsa zriedkavé v praxi, že istá osoba sa oddelene priateli s osobami, ktoré sa vzájomne nestýkajú. Jej priateľstvo k týmto osobám je tak úzkoprofilové, že mu je nie na prekážku vzájomná averzia týchto osôb.)

Mohlo by sa namietat, že sa v uvedenom prípade len vylúčila možnosť častejších obojstranných volieb preto, že si skúmané osoby mohli voliť len jednu osobu. V novších modalitách morenovského sociometrického testu však sa počíta už aj s voľbou viacerých osôb — pravda, najvyššou hranicou bývajú tu spravidla len tri osoby, čo nestačí vždy zahrnúť všetky osoby skutočne patriace do nejakej skupiny. Vychádza sa aj z vykonštruovania skupín (už aj pri voľbe jednej osoby) z výsledkov viacerých tematických volieb (s kým spolu sedieť v škole, s kým športovať, s kým ísť na výlet atď.). Pri konštruovaní skupiny z viacerých tematických volieb nemáme záruku, že sa osoba, volená za spolusediacu v škole bude znášať nielen so svojim voliteľom, ale aj s tými, ktorých si tento volil na spoločné športovanie, na spoločný výlet a pod. Nemáme tu teda dôkaz pre jestvovanie skutočnej skupiny.

Tam, kde možno voliť v morenovskej sociometrii viac osôb, sú už lepšie prepoklady na odhalenie skutočných skupinových vzťahov, ale ostávajú ešte stále najmä nasledujúce výhrady: 1. Zvyčajne sa tu neprekráčuva počet troch osôb pri voľbe, čo vylučuje, aby sa odhalili aj skupiny s väčším počtom členov. 2. Možnosť odhaliť hoci len trojčlenné skupiny sa zmenšuje tým, že voliteľ nemusí vždy vedieť udať tie osoby, ktoré budú mať aj s ním aj medzi sebou vo všetkých možných kombináciach obojstranné pozitívne vzťahy. 3. Spravidla sa pri klasickej morenovskej sociometrii stavia skúmaná osoba pred úlohu určiť svoj individuálny vzťah k nejakej osobe individuálne postavenej, teda určiť »dvojicový vzťah« (napr. »s kým by si najradšej šiel spolu na výlet« — »ak by si nemohol s ním, potom s kým najradšej« — »a keby si nemohol ani s týmto, potom koho by si si najradšej volil«). Takýto postoj ho už odvádza dbať aj na vzťahy k ďalšej osobe — keď si osoba A volí v prvom prípade osobu B, nemusí svoju voľbu ovplyvniť ohľadmi napr. na osobu C, ktorú si bude voliť v druhom prípade, ak by s osobou B nemohla ísť spolu na výlet atď. Iné je, keby mala voliť hneď skupina troch osôb! — Pravda, máme aj osoby, ktoré sa nevedia včleniť do väčšieho než dvojicového zoskupenia a tí aj pri zostavovaní skupiny z viacerých osôb uplatnia len svoj »dvojicový aspekt« — tento sa však odhalí dodatočne, keď zisťujeme, či ňou volené

osoby utvárajú skutočnú skupinu, alebo len konglomerát, hviezdicu dvojíc.²⁾

B. POKUS SO SKUPINOVÝM VARIANTOM SOCIOMETRICKÉHO TESTU

S ohľadom na uvedené momenty je zrejmé, že pre zisťovanie skupinových vzťahov jednotlivcov, resp. pre zisťovanie skupinovej štruktúracie v nejakej populácii potrebujeme vychádzať od vyslovene skupinového aspektu skúmaných osôb, musíme teda pracovať so skupinovým variantom sociometrického testu.

Takýto variant som použil pri svojej práci vo Výskumnom ústave pedagogickom v Bratislave pri výskume medziľudských vzťahov a zoskupovania sa dospievajúcej mládeže.

Skúmané osoby dostali vyslovene za úlohu zostaviť skupinu osôb, s ktorými by najradšej — spoločne, v skupine — šli do istých činností (v jednom prípade šlo o záchranné práce, v druhom prípade bolo treba zostaviť si »partu« pre zamestnania v profesii, na ktorú sa pripravovali skúmaní žiaci z výberových i z nevýberových odborných škôl). Výskum som konal v školských triedach (v 9. triede ZDŠ a v triedach — hlavne vyšších — škôl II. cyklu). Do skupiny bolo možno zaradiť podľa voľného výberu maximum desať osôb (okrem voliteľa), dolný limit nebol určený. — Maximum desať osôb bolo stanovené na podklade predvýskumu ako aj s ohľadom na počet členov v malých zoskupeniach, aké sa vyskytujú v hrách detských, športových, na pracoviskách, u vojska a pod. V našom výskume sa vyskytla len jedna sedemčlenná skupina, teda hranica desiatich osôb sa aj dodatočne ukázala dostatočne širokou na zachytenie i najpočetnejšej skutočnej skupiny.

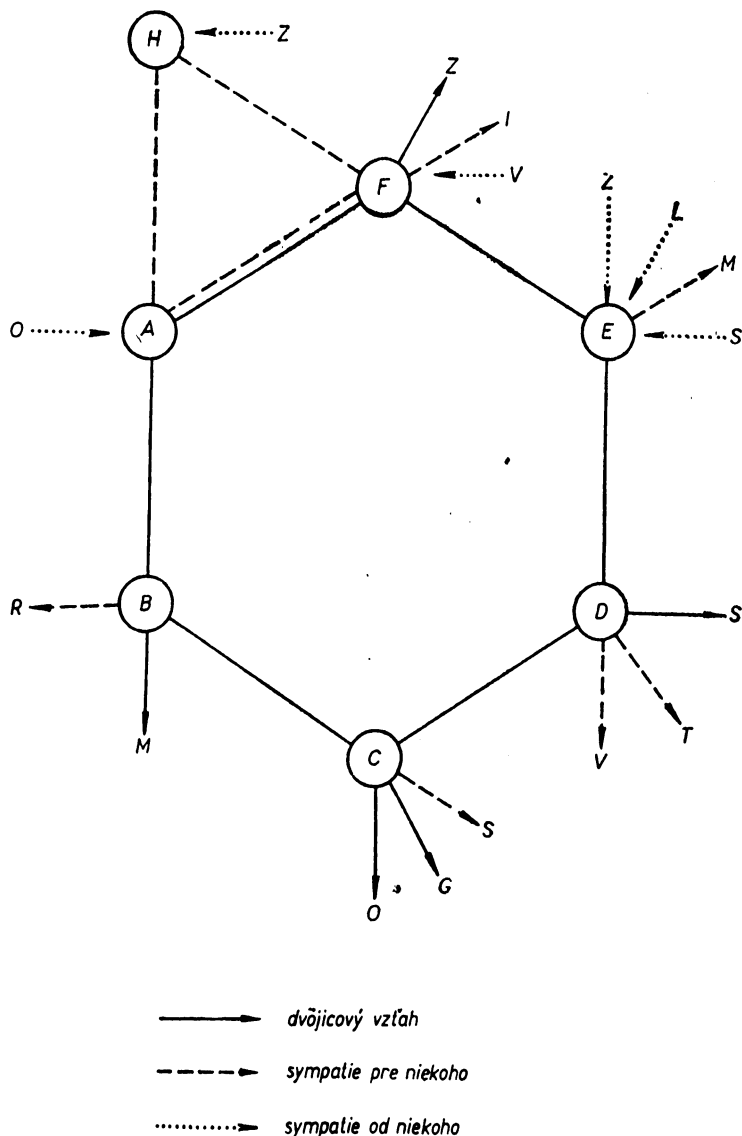
Okrem výberu mali skúmané osoby udať aj črty, ktoré rozhodli o tom, že práve vybrané osoby zaradili do svojej skupiny, mali rozhodnúť aj o vodcovi skupiny, resp. o jeho zástupcovi a udať črty, pre ktoré sa rozhodli poveriť ich touto funkciou; v prípade záchranných skupín bolo treba udať aj to, akými prácami by boli poverené osoby zaradené do skupiny. Na tomto mieste sa však nebudeme zapodievať s týmito otázkami. Pravda, treba pripomenúť, že aj pri tomto skupinovom variante sociometrického testu možno priradiť ďalšie parciálne úlohy v podobnom zmysle, ako to vidíme v klasickej morenovskej sociometrii — napr.: »ktorí by si volili teba do svojej skupiny«, »ktorých by si ty nechcel mať vo svojej skupine«, »ktorí by nechceli mať teba vo svojej skupine«, »ktorí by chceli mať teba za vodcu«, »ktorí by nesúhlasili s tvojim vodcovstvom« atď.

Budeme tu vychádzať z údajov 30 tried (10 koedukačných tried zo ZDŠ, zo škôl II. cyklu bolo 6 chlapčenských, 6 dievčenských a 8 koedukačných tried), zahrnujúcich spolu 810 osôb (rovnakým počtom chlapcov a dievčat). Šlo tu o vzorku vybratú z oveľa širšieho výskumu — vypustili sme triedy s malým počtom žiakov (vo vybraných triedach sa počet žiakov pohyboval od 20 do 30 osôb), koedukačné triedy, v ktorých nebol vyvážený počet chlapcov a dievčat a pod. Zlúčili sme tu osoby zo ZDŠ

²⁾ Bastin, L., *Les techniques sociométriques*, Paríž, 1961; Evans, K. M., *Sociometry and education*, Londýn, 1962.

i zo škôl II. cyklu, tak sa zachytila vekové širšia vzorka od postpuberty až po »predĺženú adolescenciu«. Bola to veková vrstva s osobitnou problematikou zoskupovania, na ktorú závažne upozorňuje aj R. Fau.³⁾ Zlúčili sa tu osoby z dvoch osobitne skúmaných vzoriek — zostavujúce záchranné skupiny a zostavujúce profesionálne skupiny. Výsledky v oboch vzorkách boli veľmi podobné, takže nebolo tu kontraindikácie voči zlučovaniu, na druhej strane sa takto získal podklad pre širšiu zovšeobecniteľnosť výsledkov.

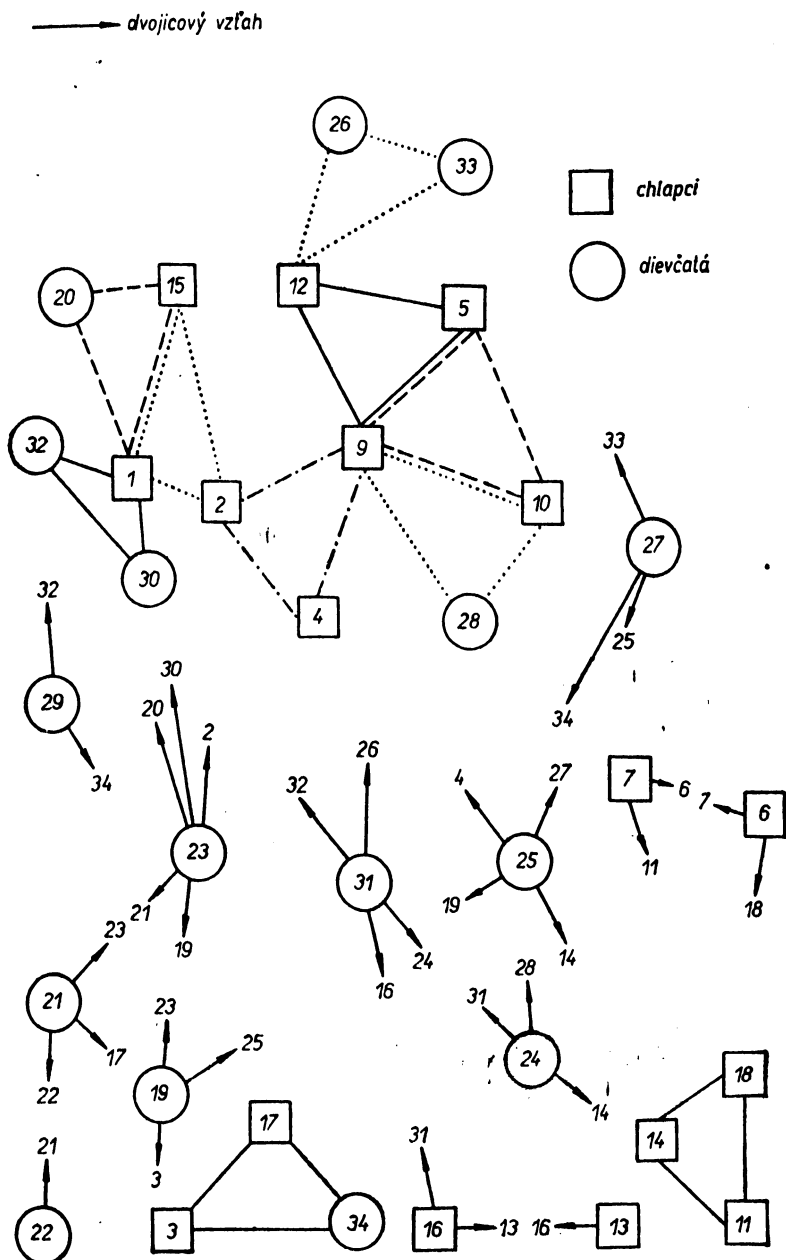
Výskumom získané údaje sa zaviedli predovšetkým do triednych ta-

Soclogram 1. Detail skladby triedy.

³⁾ Fau, R., *Les groupes d' enfants et d' adolescents*, Paríž, 1952.

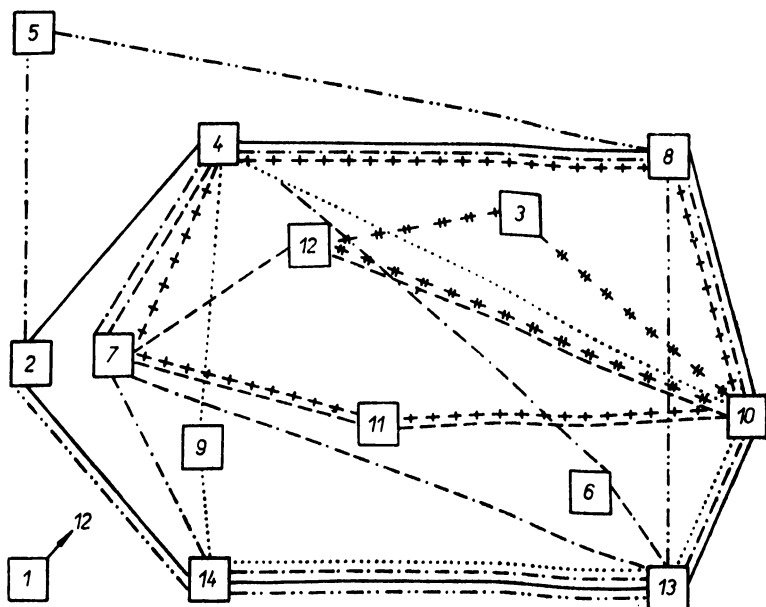
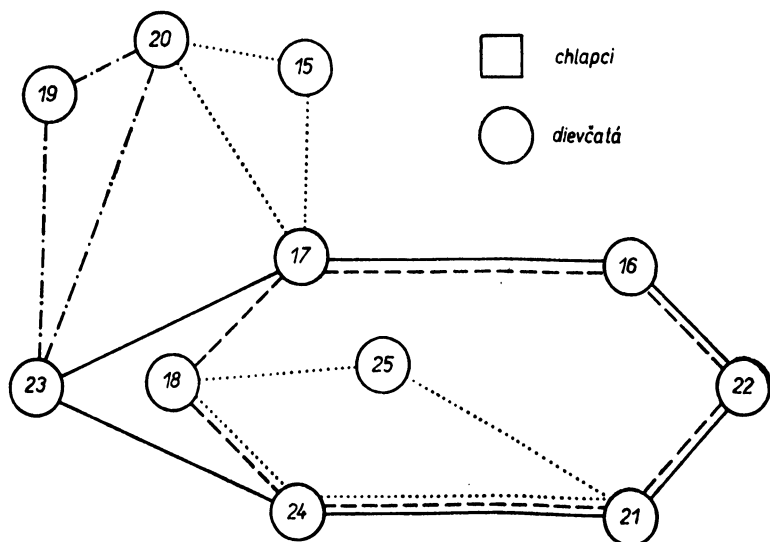
buliek, ktoré ukázali, kto koho a koľkých volil do svojej skupiny, i kto a koľkí volili jeho do svojich skupín, ďalej i s kým a v koľkých prípadoch jestvovali obojstranné väzby, voľby medzi voliteľmi a nimi vybranými osobami. Ďalej sa zisťovalo podľa obojstranných volieb od osoby k osobe, ktoré osoby utvárajú spolu skutočnú skupinu (a koľkočlennú), v ktorej každý s každým má obojstranný pozitívny vzťah. Na týchto podkladoch sa potom zostavili sociogramy jednotlivých školských tried, kto-

Sociogram 2. Skladba koedukačnej triedy SVŠ.

ré ukázali aj skupinovú štruktúru tried, teda ktorí žiaci spolu utvárali skupiny a aké, ktorí žiaci ostali len v dvojicovom vzťahu a ktorí ostali celkom osamotení, bez opätovaných sympatií.

Modelove vidíme takéto vzťahy na sociograme 1, kde máme jednak ukážku malej drúzy, konglomerátu skupiny šesťčlennej a trojčlennej, jednak sa ukazuje dvojicový vzťah jednotlivých členov skupiny s osobami stojacimi mimo skupiny a ďalej aj neopätované vzťahy členov skupiny k iným osobám ako aj iných osôb k členom skupiny. Takto sa nám vlastne utvárajú okolo pravej skupiny ako jadra obaly, jednak z osôb s dvojicovými vzťahmi, jednak z osôb len s jednostranným vzťahom.

Sociogram 3. Skladba koedukačnej 9. triedy ZDŠ.

Sociogramy 2 a 3 (už bez »obalových osôb«) ukazujú nám krajné prípady vnútornej štruktúracie v dotyčných populáciách. Na sociograme 2 vidíme triedu vnútorne veľmi málo zcelenú, rozpadávajúcu sa na osamelcov, dvojice a drobné skupiny. Naproti tomu sociogram 3 ukazuje výnimočne koncentrovanú skupinovú štruktúraciu školskej triedy. Máme tu v podstate dve drúzy skupín, a to osobitne chlapčenskú a osobitne dievčenskú. Máme skupiny, ktoré sa prekrývajú aj viacerými osobami, resp. máme osoby, ktoré sú členmi viacerých skupín, počnúc od trojčlenných až po šesťčlenné. Máme iba jedného žiaka (označeného č. 1), ktorý ostáva len v dvojicovom zoskupení (so žiakom označeným č. 12. Nemáme tu ani jedinú osobu, ktorá by ostala celkom osamotená. Je to obraz mimoriadne kompaktnej triedy.

Uvedené sociogramy nás na prvý pohľad presvedčujú, že takýmto výskumom dostávame skupinovú štruktúraciu populácií, aká sa nedá objaviť doteraz bežne užívaným variantom morenovskej sociometrie. Sociogramy 2 a 3 neudávajú všetko bohatstvo vzájomných vzťahov (»obalové osoby« a pod.), lebo by sa ináč stali celkom neprehľadnými. Zachytávajú sa len útvary, ktoré sú nevyhnutné, aby všetky skúmané osoby v danej populácii boli zachytené v nejakej (podľa ich údajov v najvyššej) modalite zoskupenia.

Na takomto podklade je zostavený aj prehľad frekvencie jednotlivých modalít zoskupení. Z uvádzaných 810 osôb bolo celkom osamotených (hoci neraz samy zaradili až 10 osôb do svojej skupiny) 4,3 % osôb, len v dvojicovom vzťahu ostalo 19,4 % osôb. Skutočných skupín bolo: trojčlenných 33,3 %, štvorčlenných 22,9 %, päťčlenných 12,6 %, šesťčlenných 6,7 % a sedemčlenných 0,8 %. Dostávame teda menší a preto priaznivejší podiel osôb vôbec neatraktívnych, nikým nevolených, než aký zvyčajne dostávame pri klasickom variante morenovskej sociometrie, najmä ak sa volí vzťah len k jednej osobe. Ďalej sa ukazuje, že podiel dvojíc je pomerne malý, dokonca nie väčší ako podiel súčtu päť až sedemčlenných skupín — najmä toto dezavuje vekom pribúdajúce individualistické tendencie mládeže, resp. tendencie utvárať prevažne len priateľské dvojice alebo ostať v individualistickej osamelosti, ako to hlásali niektoré smery psychológie.

Výsledky výskumu takýmto skupinovým variantom sociometrického testu ukazujú teda skutočne skupinovú atraktívnosť i skupinovú orientovanosť a skupinotvornú potenciu skúmaných osôb, ale aj skupinovú štruktúraciu v skúmanej populácii.

C. OTÁZKA ŠTATISTICKÉHO VYHODNOTENIA VÝSLEDKOV SKUPINOVÉHO VARIANTU SOCIOMETRICKÉHO TESTU

Niektoré môže byť vyhľadávaný ako partner do priateľskej dvojice, ale nemusí byť atraktívnym ako člen nejakej skupiny — a naopak. Funkcia priateľskej dvojice totiž nemusí byť v daných konkrétnych prípadoch tá istá. Pri štatistickom vyhodnotení údajov výskumu (vychádzajúc z tabuliek a sociogramov jednotlivých tried skúmaných 810 osôb) všimám si teda predovšetkým skupinovú atraktívnosť skúmaných jednotlivcov, vyjadrenú počtom osôb, ktoré si dotyčného jednotlivca volili za člena svojej skupiny. Ide tu o hodnoty vyjadrené na diagrame 1 krivkou A (ďalej ich budem uvádzať ako »hodnoty A«).

Teoreticky i prakticky nultým percentilom je »nula osoba«, najvyššie percentily presahujú 20 osôb. — V tejto súvislosti treba urobiť závažnú pripomienku. Zámerne sme vychádzali tu zo školských tried, ktoré mali zväčša okolo 25 žiakov. Mali sme preto viacero dôvodov, predovšetkým to, že takýto počet býva najrozšírenejším v školských triedach a teda, ak chceme stanoviť normy vhodné pre pomery na našich školách, musíme vychádzať od typickej veľkosti populácie školských tried. Ďalej rozhodovalo aj to, že približne takúto veľkú populáciu vedľa už dobre sledovať dospievajúce osoby v rámci rozličných akcií a pod. — ako to ukazuje napr. aj futbalová hra. Čo sa týka teda hornej hranice v počte populácie, nešlo tu o tak veľký počet osôb, ktorý by sa bol vymykal z »poľa sledovateľnosti« skúmanej osoby (ostatne dlhoročný pobyt v takýchto školských triedach už uspôsoboval aj pre sledovanie diania, vzťahov v populáciách s takýmto počtom osôb). Pritom takéto populácie poskytujú aj dostatočný výber osôb z rozličných hľadísk atraktívnosti, čo nemáme v malých populáciách (napr. s 10 členmi) a kde okrem toho aj prípadná »tesnosť spolunažívania« môže vyvolávať akúsi »pseudoaktraktivnosť osôb a pod. Pravda, tieto pripomienky platia aj pri ďalších hodnotách, ktoré budeme uvádzať z nášho výskumu, platia však aj pre hodnotenie atraktívnosti klasickou morenovskou sociometriou (nemení na veci ani to, ak sa miesto absolútneho počtu osôb, ktoré volili dotyčného jednotlivca, berie ich percentuálny podiel z počtu členov populácie). — Treba však počítať aj s tým, že do istej miery spolurozhoduje o vykázaní atraktívnosti volených osôb aj počet, aký sa udal ako horná hranica počtu osôb, zaraditeľných do skupiny (v našom prípade bolo to 10 osôb, s prípustnosťou voliť i oveľa menej, prípadne nikoho).

V takýchto podmienkach sa nám podľa krivky hodnôt A ukazuje priemer skupinovej atraktívnosti jednotlivca v populácii okolo 7 osôb, resp. (ak berieme hodnoty medzi 1. a 3. quartilom) že ho v priemere bude voliť do svojich skupín 4 až 11 osôb.

Táto skupinová atraktívnosť udáva len najvyššiu hranicu v počte osôb skupiny, do akej sa dotyčný jednotlivec môže dostať (pravda, k tomu by sa ešte pripočítala 1 osoba, osoba zostavovateľa skupiny), ale neudáva, ako početná bude v skutočnosti táto skupina. Tu spolurozhoduje predovšetkým to, aká je skupinová orientovanosť dotyčného jednotlivca, resp. na ako veľkú skupinu sú orientované jeho zaľuby. O tomto nás poučá v diagrame 1 krivka B (ďalej budeme tu hovoriť o »hodnotách B«).

Stanovilo sa, že do skupiny možno voliť maximálne 10 osôb — a k tejto hodnote ako k stému percentilu smeruje krivka B nielen teoreticky, ale aj svojim prirodzeným trendom. Fakticky sa nám vyskytli — zo vzorky osôb — iba 3 osoby, ktoré zaradili (okrem seba) do svojej skupiny len dve osoby a nebolo nikoho, kto by bol zaradil len jednu osobu alebo žiadnu. Prudké stúpanie krivky B po 25. percentil ukazuje, že skúmané osoby sú (v udaných rozedziach) orientované skôr na väčšie skupiny než na malé. V priemere volia byť v osemčlennej skupine, resp. (v hraniciach medzi 1. a 3. quartilom) v skupine s počtom členov od 7 do 9 osôb).

Pre utvorenie skutočnej skupiny bude potrebná zhoda vzájomných volieb, resp. aby bola obapolná atraktívnosť medzi dotyčnými osobami. O tomto nás poučá na diagrame 1 krivka C (ďalej budeme hovoriť

o »hodnotách C«), ukazuje, v akom počte prípadoch dotýčným jednotlivcom vyjadrené sympatie k iným osobám sa stretli s podobnými sympatiami. V našom prípade sa teoretické možnosti pohybovali medzi žiadnou a desiatmi osobami a k týmto krajným hodnotám smeruje aj prirodzený trend našej krivky hodnôt C. V daných podmienkach priemerne sa dalo počítať (hodnoty medzi 1. a 3. kvartilom) s obapolnou odozvou 2 až 5 osôb.

Toto všetko však ukazuje — hoci so skupinovým zameraním — len vzťah jednotlivca k iným osobám a naopak, neukazuje však vzájomné vzťahy medzi týmito »inými osobami«. Tieto najlepšie možno zisťovať zo sociogramov dotýčných populácií, na ktorých vidíme, kto s kým a do

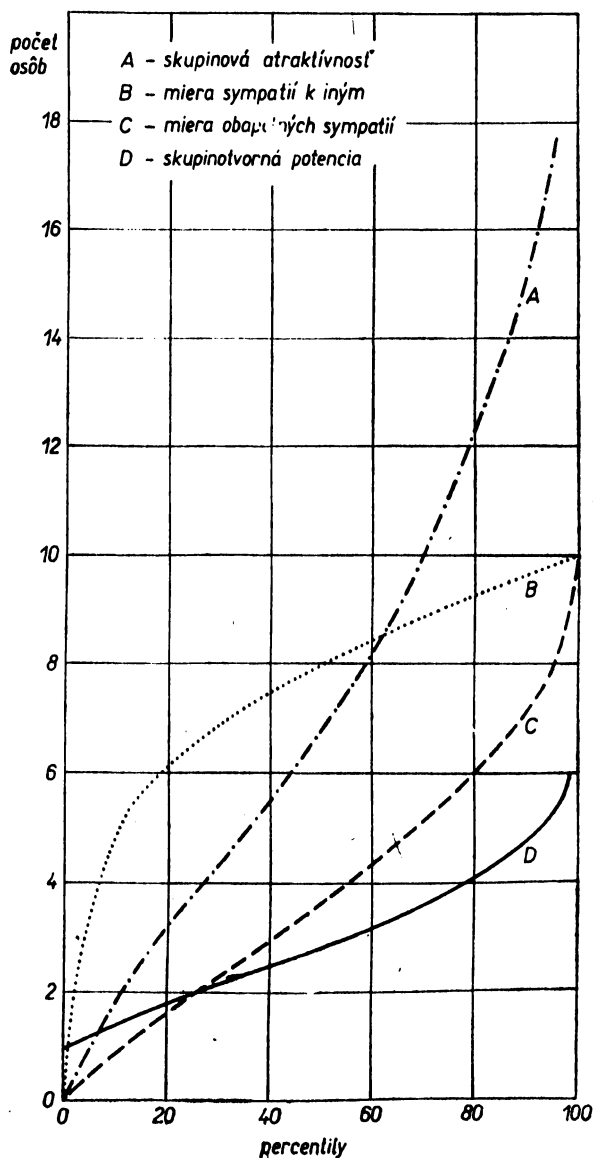

Diagram 1.

akého zoskupenia prišiel, či ostal osamelým alebo sa stal členom dvojice (prípadne konglomerátu dvojíc) alebo sa stal členom skupiny, troj-, štvor-, päťčlenného a pod. zoskupenia (prípadne členom drúzy skupín). Ide tu o hodnoty, ktoré budeme nazývať »hodnoty D« a sú znázornené na diagrame 1 krivkou D.

Dolnou hranicou je tu teoreticky i podľa prirodzeného trendu krivky »zoskupenie jednej osoby«, čiže prípad, keď niekto ostal celkom osamotený. Zoskupenie dvoch osôb, »prípad dvojice« predstavuje približne hodnotu 1. quartilu, v priemere sú skupiny (kde každý s každým má obapolný pozitívny vzťah) s 3 a 4 členmi. Prudké stúpanie máme potom v desiatom decile, kde už podľa prirodzeného trendu krivky sedemčlenná skupina predstavuje 99 percentil a teoreticky jedenásťčlenná skupina znamená stý percentil.⁴⁾

Táto krivka, resp. hodnoty D ukazujú pravú »skupinotvornú potenciu« skúmaného jednotlivca — pravda, pri rešpektovaní zásady dialektickej interakcie, vzájomných vzťahov jednotlivca a jeho prostredia. Ukazuje sa tu, na ako početnú skupinu stačí jeho spôsobilosť zoskupenia s ohľadom na jeho skupinovú atraktívnosť i skupinovú orientovanosť (záľubu v určitej početnosti skupiny i spôsobilosti vycítiť obapolné pozitívne vzťahy v zameraní na iné osoby i obapolné vzťahy medzi týmito osobami). Pre plnšie ohodnotenie skúmaného jednotlivca zo skupinového aspektu treba teda prizerať na všetky uvedené hodnoty A, B, C a D.

Otázka skupinotvornosti jednotlivca ostáva však ešte otvorenou v jednom smere. Nejde tu totiž len o to, na utvorenie koľkočlennej skupiny stačí »skupinotvorná potencia« skúmaného jednotlivca, ale aj to, či dotyčná osoba spoluutvára ešte aj ďalšie skutočné skupiny a koľké i s koľkými členmi. Takto potom i na sociograme 3 je veľký rozdiel medzi žiakom č. 3, ktorý spoluutvára len jednu trojčlennú skupinu (so žiakmi č. 10 a 12) a žiakom č. 13, ktorý spoluutvára dve šesťčlenné, dve päťčlenné a jednu štvorčlennú skupinu! Najjednoduchšie by bolo posudzovať prsto podľa násobku počtu spoluutvorených skupín počtom osôb, s ktorými skúmaný jednotlivec utvára tieto skupiny. V našom prípade bolo by to u žiaka č. 3 vyjadrené násobkom 3, u žiaka č. 13 násobkom 50 (spoluutvára 5 skupín s 10 žiakmi, a to so žiakmi č. 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9 a 10). Ostáva však na uváženie, či tu brať do úvahy len pravé skupinové vzťahy alebo aj dvojicové vzťahy, ďalej či napr. rovnako hodnotiť (pri rovnakom výslednom násobku) osobu, ktorá spoluutvára tri štvorčlenné skupiny ako osobu, ktorá spoluutvára štyri trojčlenné alebo dve šesťčlenné skupiny a pod. K úvahe núti aj to, či pri istom počte spoluutváraných skupín už nedochádza k zvratu, čiže utváranie väčšieho počtu skupín môže byť na ujmu pevnosti zaskupenia dotyčnej osoby.

Treba teda ešte nechať túto otázku otvorenú, pravda, nemožno tieto momenty ponechať celkom stranou pri posudzovaní miery skupinotvornosti skúmanej osoby, no musíme ju predbežne dohodnocovať v tejto oblasti len na podklade úvah, odhadov.

Doteraz sme hovorili len o jednotlivcovi v rozličných reláciách jeho zaskupovania. Ako sa však majú veci, keď vychádzame od populácie a

⁴⁾Teda ak skúmaný jednotlivec zvolí 10 osôb, ktoré sú každá s každou v obapolnom pozitívnom vzťahu a okrem toho aj on je s každou v obapolnom pozitívnom vzťahu a tak spolu s ním sa utvára jedenásťčlenná skupina.

skúmame jej vnútornú štruktúraciu bohatosť a pevnosť pradiiva vnútorných spojov, zoskupení jej členov?

V tomto prípade je veľmi ťažké stanoviť štatistické indexy a zhodnotenie musíme urobiť len na podklade úvah, odhadov týkajúcich sa sociogramov dotýčnych populácií.

Na sociogramoch 2 a 3 sme uviedli obraz vnútornej štruktúracie dvoch populácií, štruktúracií až krikľavo rozdielneho charakteru. Sociogram 3 predstavuje dve silné drúzy skupín, ktoré sú však ešte aj medzi sebou pospájané rozličnými dvojicovými vzťahmi, nevyznačenými na sociograme. Môžeme teda povedať, že tu ide o školskú triedu veľmi kompaktnú, ktorá sa však v istých okolnostiach môže rozdeliť (podľa daných drúz) na dva tábory. Dvojicové väzby medzi drúzami musíme totiž pokladať vo všeobecnosti za slabšie ako skupinové väzby. Štúdium charakteru sociogramov nám totiž ukazovalo, že akonáhle sa v nejakej populácii utvorí drúza s »dynamickou prevahou«, má možnosť postupne pohltiť ostatné skupiny, dvojice a osamelcov, resp. týmto sa ukáže výhodnejšie pridať sa k drúze. Aj tento sociogram je výsledok takéhoto procesu — nepohltiteľný ostáva ešte len žiak č. 1, ale aj tento môže k tomu dospieť, najmä po linke dvojicového vzťahu so žiakom č. 12. V tejto populácii, ak dôjde k utvoreniu dvoch táborov, drúza dievčat bude reprezentovať útvar s chudobnejším pradivom vzťahov, ako má drúza chlapcov. Rozchod medzi týmito táborami môže však byť závažnejší, lebo sa protichodné tendencie budú koncentrovať do pomerne silných, efektívnych drúz. Iné je to v prípade populácie, akú nám znázorňuje sociogram 2 — táto sa skladá z množstva drobných skupín, dvojíc a osamelých jednotlivcov. Vnútorná štruktúracia je tu vratká, s ustavičnými latentnými protikladmi, kde však spravidla nedochádza k takému silnému koncentrovaniu protikladných tendencií, lebo tieto nemajú k dispozícii tak pevné drúzy, aké znázorňuje sociogram 3. — Čo sa týka zas jednotlivca, byť členom malej skupiny v málo kompaktnej populácii dáva síce väčšiu individuálnu voľnosť, ale menej opory, kým členstvo v mohutnej drúze v kompaktnej populácii dáva síce viac opory, ale na druhej strane jednotlivec podlieha väčšiemu tlaku, neraz až násiliu zo strany útvaru, do ktorého je zaskupený.

D. ZÁVERY

Skupinový variant sociometrického testu, ktorým som pracoval v uvedenom výskume, zrejme dáva oveľa viac možností pre určenie miery, foriem zaskupenia jednotlivca, než dáva klasický morenovský sociometrický test. Zároveň však dáva lepšie možnosti poznať aj vnútornú štruktúru, a to vyslovene skupinovú štruktúraciu skúmanej populácie, poznať ju v celej bohatosti pradiiva dvojicových a skupinových vzťahov. Spoľahlivejšie sa identifikujú aj osamelé osoby, ktorých bolo neraz nepomerne veľa pri použití morenovskej sociometrie (už aj preto, že pri voľbe jednej osoby sa veľmi redukovala možnosť ukázať sympatie aj voči iným osobám, jednak aj preto, že morenovská sociometria orientovala výber s dvojicovým zameraním, ako sme na to upozornili; takto potom neprichádzali do úvahy osoby, ktoré by boli prijateľné v skupinovom zameraní, hoci boli neatraktívne ako partneri v dvojici a pod.).

Skupinový variant sociometrického testu nemá byť náhradou klasickej morenovskej sociometrie, ktorá má svoje poslanie a význam. Má byť

doplnením sociometrie, so špeciálnym zameraním na »zaskupenie jednotlivca« a na »skupinovú štruktúraciu« vo vnútri danej populácie. Uviedli sme procedúry pre vyhodnotenie tohoto zaskupenia jednotlivca, ale súčasne sme upozornili aj na problematiku, ktorá ostáva otvorená (zaskupenie do viacerých útvarov a pod.) a kde bude treba dohodnocovať na podklade úvah, odhadov.

Čo sa týka vyhodnotenia skupinového variantu sociometrického testu s ohľadom na štruktúraciu vnútra skúmanej populácie, mohli sme upozorniť ešte len na hlavné aspekty pri tejto procedúre. Sociogramy však, ktoré dostávame z údajov výskumu skupinovú sociometriou, ukazujú sa ako zaujímavé a závažné východisko pre poznávanie populácie ako skupinovo štruktúrovaného útvaru, ako východisko pre poznávanie jeho kompaktnosti, predpokladov vnútorných presunov, preskupení, ako aj ovplyvňovania jednotlivcov skupinami, resp. skupín skupinami a družou skupín, ktorej zložkou sa stali.

Sociogramy, ktoré dostávame v takomto výskume, hodnoty udávané percentilnými krivkami a pod. nemajú byť strnulé kritéria, ale podklady pre úvahy, pre sociálnopsychologickú i sociologickú interpretáciu zaskupenia jednotlivca do istej populácie i vnútornej štruktúry tejto populácie. Problematika, ktorú sme tu nastolili, pravda, nie je ešte celkom rozvitá a doriešená. Myslíme však, že sa tu črtá plodné východisko pre ďalšie sociometrické procedúry, a to v istom zmysle s kvalitatívne novým zameraním — v porovnaní s klasickou morenovskou sociometriou. Dúfame, že ďalšie výskumy touto metódou, najmä však skúsenosti ďalších výskumníkov touto metódou prinesú preverenie i ďalšie obohatenie takýchto výskumných procedúr.

Výskum zoskupovania som robil po dvoch tematických linkách — šlo jednak o zostavenie »záchranných skupín«, jednak o zostavenie »profesionálnych skupín«. Zdôvodnenia, aké uvádzali skúmané osoby pre zaradenie vybraných osôb do skupín, boli v oboch prípadoch veľmi podobné, hoci sa tu pekne odzrkadlila aj špecifikácia záchrannej a profesionálnej skupiny. Veľká bola podobnosť aj čo sa týka skupinovej atraktívnosti, skupinovej orientovanosti i skupinotvornej potencie. Dá sa preto predpokladať, že sa tu v širokej miere upatňujú isté dominanty bez podstatného ovplyvnenia tematikou zoskupovania (hoci nemožno vylúčiť ani silný odklon v prípade výnimočnej úzko profilovanej špecifikácie zoskupovania). Poznatky, ktoré sme tu získali, bude teda možno iste široko zovšeobecňovať. Tematika záchrannej skupiny má však rozhodne prednosť pred tematikou profesionálnej skupiny, ktorá môže prísť do úvahy len u osôb, ktoré sú už v procese profesionálneho usposobovania. Ináč sama tematika záchrannej skupiny ukázala sa jednak atraktívnou, mobilizujúcou, jednak dovoľuje uplatniť rozmanité ohľady pri zaskupovaní jednotlivcov, a to aj čo sa týka veku, pohlavia a pod.

Čo sa týka použiteľnosti skupinových variantov sociometrického testovania s ohľadom na vek skúmaných osôb, myslíme, že najskôr tu prichádza do úvahy mládež v období dospievania, ale aj puberty a »predĺženej adolescencie«. Neskoršie u dospelých, resp. starších ľudí bude treba, pravdepodobne, zaviesť aj ďalšie obmeny takýchto testov. Tu totiž máme častejšie prípady zapojovania sa do »univerzálnych sociálnych vzťahov« aj individuálne, bez sprostredkujúcej funkcie malých skupín, máme tu

veľa »zvykových zoskupení«, »informalizovaných formálnych zoskupení« atď. Skrátka pomery života dospelých v spoločnosti sú inakšie a takisto biologické trendy ich života majú často inakšie zameranie než u mládeže a teda potom menia sa aj podmienky, pohnútky i formy ich zoskupovania, začleňovania sa do širších sociálnych útvarov a tak tieto problémy bude treba skúmať i z nových hľadísk i špecifikovanými modalitami sociometrických testov.

ЮРАЙ ЧЕЧЕТКА

К ВОПРОСУ ГРУППОВОГО ВАРИАНТА СОЦИОМЕТРИЧЕСКОГО ТЕСТА И ЕГО СТАТИСТИЧЕСКОЙ ОБРАБОТКИ

Автор полагает, что классическая форма мореновской социометрии (большое значение которой с точки зрения глубинной психологии он не отрицает), не удовлетворяет требованиям надежного определения истинных групповых взаимоотношений индивидов и фактической групповой структуре исследуемой популяции. Мореновская социометрия требует определения отношения индивида только к весьма ограниченному числу людей (как правило, лишь к одному), даже в деле выбора, в инструкции к его осуществлению, как правило, преобладает стремление определить это отношение, как отношения между двумя индивидами.

Автор рекомендует дополнить социометрические исследования за счет группового варианта теста (пробы), суть которого заключается в том, чтобы подопытное лицо составило специальную группу людей, выбрав себе таких индивидов, с которыми оно хотело бы в одной общей группе осуществить определенные действия и пр. Автор знакомит читателя с сущностью упомянутой процедуры и показывает, как потом, пользуясь таблицами и социогаммами, а также и при помощи установленных процентуальных кривых, можно определять или истолковывать «групповую притягательность» отдельных индивидов в данной популяции, равно как и их «групповую ориентированность» (влечение

к определенной численности группы, надежность в деле подбора лиц, отличающихся по отношению к ним и между собой взаимно положительными отношениями), и затем в заключение — их «потенциал группобразования», равно как и характер, социально-психологические и социологические последствия фактической «групповой структуральности» популяции, подверженной исследованию.

Свои исследования автор считает — не смотря на интересные и весьма ответственные результаты — всего лишь первым шагом в области социометрических исследований группового момента во взаимоотношениях между людьми и полагает, что эти исследования можно было бы расширить за счет дальнейших тематических моментов (напр., путем определения отрицательных групповых явлений, обоснования выбора или отказа определенным лицам, нацеливания подопытных лиц на роль вожда в группе и пр.). Автор указывает на то, что в жизни людей, наряду с дружественными (или враждебными) отношениями между двумя индивидами, особое значение и назначение имеет жизнь в фактической группе, вследствие чего следовало бы дополнить классическую социометрию за счет специальных вариантов групповых социометрических тестов (проб).

JURAJ ČEČETKA

THE QUESTION OF THE GROUP VARIANT OF THE SOCIOMETRIC TEST AND ITS STATISTICAL APPRAISAL

The author believes that the classical form of Morenó's sociometry (whose great significance from the point of view of psychology he does not deny) is not sufficient to reliably ascertain the real group relations of individuals and the actual group structure of the population that is the subject of the research. In Morenó's

sociometry an individual's relationship is determined to a very limited number of people only (as a rule to only one person) and also in the act of the choice, in the instruction to it the consideration that predominates, as a rule, is that of determining the relationship as a two-person relationship.

To supplement sociometric research the author proposes a group variant of the sociometric test whose substance and specific feature is the fact that the person examined is called upon explicitly to make up a group of people, to choose individuals with whom he or she would like to undertake a certain group action and the like. The author explains the substance of this sociometric procedure and shows how, on the basis of tables and sociograms and also by means of set percentile curves, to ascertain and (or interpret »group attractiveness« of individuals in a given population and also their »group orientation«) liking for a certain size of the group, reliability in the choice of persons showing positive relations to them

as well as among themselves mutually and then in the result their »group-forming potency«, but also the character, the socio-psychological as well as sociological consequences of the actual »group structure« of the population among whom the research has been carried out.

The author regards this research of his — in spite of interesting and significant results — only as a first step in the sociometric research into the group factor in human relations and suggests how this research can be enriched by further thematic factors (finding out also negative group phenomena, accounting for the selection or rejection of persons, orientation of the persons examined on the moment of the leader of the group, etc.). The author points out that besides friendly and (or hostile) two-person relationships life in an actual group has a special mission and significance in the life of people and therefore classical sociometry should be supplemented by special group variants of sociometric tests.